

НОВАТОРСЬКЕ ВИДАННЯ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА*

Сучасний професійно підготовлений військовик, крім ґрунтовних фахових знань, повинен мати високі особисті моральні якості, вироблену духовно-національну, морально-правову, естетичну й професійну культуру, а також сформовані різнопланові фахові навички й вміння. Саме в нормативних приписах правових актів містяться ідеальні й найбільш корисні варіанти суспільно необхідної поведінки, у тому числі й у військовій сфері, а це свідчить, що право є еталоном культури, основним мірилом рівня суспільного розвою. Адже норми права охоплюють віковичний корисний досвід розвитку суспільства. Правове регулювання військових відносин забезпечує чітку регламентацію військової діяльності, підвищує загальнообов'язковість встановлених правил функціонування збройних сил, запроваджує більш широке коло засобів забезпечення та реалізації нормативів військового життя. Знання й уміння, здобуті при опрацюванні основ військового права, які розкриваються в рецензованому навчальному посібнику, сприятимуть з'ясуванню закономірностей розвитку військової організації, закріплені юридично, окреслять нормативність військової сфери, формуватимуть властивості правової культури військовослужбовців.

Тому цілком логічним є те, що в ході підготовки військовослужбовців керованого складу читається передбачений навчальним планом курс «Основи військового права України», який спрямований на всебічне нормативне відображення внутрішньої сутності військової діяльності й формування правового світогляду, удосконалення професійного рівня військовика та в цілому на підвищення ефективності вивчення програмного матеріалу.

Так, у посібнику охоплено 7 основних тем і висвітлено в доступній, стислій формі сутність та місце військового права в системі права України, його джерела й структуру, зміст та особливості військових правовідносин, соціальну цінність військового права, правосвідомість і правову культуру військовослужбовців, військові правопорушення та засоби забезпечення законності в Збройних Силах України (далі — ЗСУ).

Навчальний посібник об'єктивізує сучасний стан військового права, відображає його особливості, сутнісний зміст та шляхи його розвитку, що в українській юридичній та військовій науках є в певній мірі новаторським процесом, оскільки базується на найновіших досягненнях вітчизняної та зарубіжної юриспруденції. Це й сприяє всебічному розумінню діяльності військовиків.

Отже, ключовою проблемою посібника є висвітлення військового права як автономної галузі, її характеристика, функції, принципи, складові елементи.

Військове право виокремлено в українській системі права в особливу га-

* Рецензія на рукопис навчального посібника «Основи військового права України» (курс лекцій), автори П. П. Богудький, С. М. Скуріхіп.

лузь завдяки власному правовому режиму, доктринальній категорії, яка розкрила інституціонально-функціональні характеристики військового права, визначивши його як комплексну галузь права (загальний галузевий правовий режим) з одночасним формуванням компонентів цієї галузі права. До підгалузей військового права автори віднесли: право військової безпеки й оборони із правовими інститутами (оборони держави, мобілізації та мобілізаційної підготовки, бойової підготовки та застосування військ — військово-оперативне право, бойового чергування, спеціальних і бойових служб); право військової служби із правовими інститутами та субінститутами (підготовки до військової служби, приписки громадян до призовних дільниць, проходження військової служби, військово-дисциплінарного права, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі, військового обліку); військово-адміністративне право з правовими інститутами та субінститутами (управління військовими формуваннями, гарнізонної служби, військової служби правопорядку, внутрішньої служби військ з субінститутами — внутрішнього порядку військ, добового наряду, внутрішньої служби в особливих умовах; адміністративної відповідальності з субінститутами); військово-соціальне право з правовими інститутами (грошового забезпечення військовослужбовців, продовольчого забезпечення, речового забезпечення військовослужбовців, житлового забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей, медичного і санаторного забезпечення військовослужбовців, членів їхніх сімей, соціального страхування військовослужбовців, пенсійного забезпечення військовиків); військово-господарське право з правовими інститутами (військового господарства військових частин, правового режиму військового майна, земель оборони, господарської діяльності військових формувань); військово-кримінальне право; міжнародне гуманітарне право.

Характеристика правового режиму військового права проведена шляхом виділення особливостей предмета, метода та мети правового регулювання.

У посібнику зазначено, що предметом регулювання військового права є комплекс публічних відносин щодо організації, діяльності Збройних Сил України, інших військових формувань, а також відносин, які виникають у зв'язку з використанням механізмів воєнної організації суспільства. Зокрема, відносини між громадянами (військовослужбовцями), органами держави, військового управління, військовими службовими особами, що формуються та існують у середині складного системного комплексу воєнної організації держави, а також між елементами воєнної організації й цивільними публічними організаціями та фізичними особами.

Подано авторський варіант категорії «військове право» як «систему загальнообов'язкових норм, формально визначених правил поведінки у військово-публічній сфері, які встановлені, охороняються державою, здійснюють регулювання суспільних відносин, пов'язаних із функціонуванням воєнної організації суспільства, і мають мету — забезпечення захисту держави, її суверенітету, територіальної цілісності за умов реалізації соціально-правового статусу військовослужбовців та членів їхніх сімей».

Підкреслено, що метод військового права має загальні ознаки в регулюванні військових відносин і характеризується виключною імперативністю. Його особливою ознакою необхідно визнати субординацію в правовому регулюванні, котра притаманна відносинам військової служби.

Значну увагу звернено на особливі властивості військового права, які полягають у тому, що поряд із загальнообов'язковістю, нормативністю, системністю, формальною визначеністю, захищеністю державою воно більш насичене нормами процедурного характеру; менше містить рис права, які виражають міру свободи й справедливості, оскільки в правовому статусі військовослужбовців є певні обмеження в користуванні конституційними правами й громадянськими свободами; охоплює чималий комплекс заохочувальних норм поведінки суб'єктів військових відносин; характеризується безкомпромісністю приписів, адресованих конкретній особі чи соціальним групам, завдяки чому відбувається підпорядкування вольових настанов особи як загальним, так і її власним інтересам задля досягнення безпечних умов життя. Крім того, військове право встановлює підвищені вимоги до поведінки військовослужбовців у процесі виконання службових обов'язків, що визначено характером функціонування збройних сил, складністю й динамічністю збройної боротьби, які вимагають високої організованості та дисципліни. Воно більш детально та чітко регламентує різні сторони військових стосунків і діяльності військовослужбовців. У жодній іншій сфері суспільних відносин право не регламентує взаємодію між людьми так всебічно, як у військовій організації. Ця комплексна галузь устанавлює підвищену відповідальність військовослужбовців за порушення порядку несення військової служби. Так, військовоправові приписи передбачають санкції за вчинки військовослужбовців, які в цивільному житті не мають протиправності, устанавлюють більш суворі стягнення, закріплюють відповідальність за такі діяння, які можуть мати місце тільки при здійсненні військової служби.

У великій мірі розкриті характерні риси структурних елементів цієї комплексної галузі права.

У посібнику зазначено, що військове право, не зважаючи на формуючий вплив на його правовий режим публічних галузей українського права (конституційного, адміністративного, фінансового, кримінального тощо) має свою інституційну відокремленість, що чітко підтверджено інституційованими нормативними комплексами, які забезпечують регулювання публічних відносин військової сфери, відносин щодо використання зброї, військової техніки під час бойових навчань; правил вартової служби та бойової служби, правил бойового чергування тощо.

Автори надають достатню увагу характеристиці функцій (загально-соціальні та спеціально-соціальні або юридичні: регулятивна, охоронна, компенсаційна, обмежувальна та відновлювальна) та принципів (досягнення військової безпеки та забезпечення прав і соціальних гарантій військовослужбовців, інших учасників військово-публічних відносин) військового права основним завданням яких є досягнення військової безпеки та забезпечення прав і соціальних гарантій військовослужбовців, інших учасників військово-публічних відносин.

У посібнику детально висвітлено форми (джерела) військового права. Поряд із судовим (адміністративним) прецедентом, правовим звичаєм, нормативним договором, автори виділяють нормативно-правовий акт як основну форму військового права. Усі військові нормативно-правові акти вони, відповідно до їхньої юридичної сили та юридичної форми в ієрархічній структурі, поділяють на 17 різновидів, серед яких: Конституція України та конституційні закони; органічні та звичайні закони; укази та розпорядження Президента України; постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України; розпорядження КМУ; нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади або ж відомчі нормативно-правові акти: накази, директиви, розпорядження; накази, директиви, розпорядження начальника Генерального штабу Збройних Сил України; командувачів видів військ ЗСУ; начальників штабів видів військ ЗСУ; командувача об'єднаного оперативного командування; начальника штабу об'єднаного оперативного командування; командувачів військ оперативних командувань; начальників штабів військ оперативних командувань; накази, розпорядження начальників територіальних (регіональних) управлінь військових формувань, котрі не входять до складу Збройних Сил України; начальників гарнізонів.

Звернена особлива увага на специфічні нормативно-правові акти — статuti ЗСУ, які в переважній більшості мають силу закону за виключенням Бойового статуту Сухопутних військ, що затверджено міністром оборони України (далі — МО України), Статуту Бойової служби військ внутрішньої та конвойної охорони, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України тощо.

У навчальному посібнику підкреслено, що указами Президента держави регулюється більшість найголовніших питань військового будівництва та, зокрема, визначаються Стратегія національної безпеки, Воєнна доктрина. Указом Президента від 15 червня 2004 року № 648/2004 зі змінами, внесеними Указом Президента від 15 липня 2004 року № 800/2004, затверджено Воєнну доктрину України. Таким чином, укази Президента є універсальними підзаконними нормативно-правовими актами у сфері військового будівництва та військової служби зокрема.

Зазначається, що поряд із нормативно-правовими актами (наказами, директивами, розпорядженнями) МО України, Генерального штабу з питань формування та реалізації державної політики у сфері оборони й військового будівництва, координації діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування з підготовки держави до оборони, повсякденної діяльності військ, бойової підготовки, навчань, накази нормативного характеру, директиви та розпорядження видають органи військового управління на рівні командувань виду військ, оперативного командування, територіальних (регіональних) управлінь. Указані локальні нормативно-правові акти характеризує: суворя відповідність їх закону та іншим нормативно-правовим актам вищих органів державної влади; набуття ними юридичної легітимізації лише після санкціонування їх державою в особі певного органу; реєстрація за місцем видання; чітка обмеженість їхньої чинності за територією та колом осіб; їх пряма дія на суспільні

відносини, пов'язані з функціонуванням військових організацій, установ, частин, без видання на їхній основі додаткових нормативних актів.

До джерел військового права автори відносять інструкції з несення служби військовослужбовцями, котрі вводяться в дію відповідними наказами командирів частин.

У посібнику підкреслено, що сутність наказів розкривається не лише через їхнє визначення як зовнішньої форми існування права, але і як актів застосування права (індивідуально-правових актів). За таких обставин набуває актуальності питання зіставлення юридичних джерел права та правових актів індивідуальної дії.

Автори звертають увагу на юридичну техніку видання військового наказу, у тому числі усного, яка є досить складною, і тому законодавець закріплює порядок його видання та виконання (реалізації) у процедурно-процесуальному законі.

Важливим є авторський висновок, що до юридичних джерел військового права належать накази, які видають командування військових частин, з'єднань, об'єднань (до рівня корпусів), начальники військових установ, що віднесені до органів військового управління, начальники військово-навчальних закладів, начальники гарнізонів. Зокрема, письмовий наказ командира бригади на організацію та проведення навчань із застосуванням військової техніки, озброєння, який не лише доповнює та конкретизує нормативно-правові акти із цих питань, видані командуванням вищого рівня, але й безпосередньо регулює відносини, які склалися між військовослужбовцями, установлює права та обов'язки.

Особливий акцент автори роблять на обов'язковості доведення уповноваженим командування змісту та суті наказу підлеглим військовослужбовцям як сутнісної умови видання наказу, а в подальшому — його належного виконання. У зв'язку із цим незнання наказу, відсутність умов для його інформаційного сприйняття служить підставою, яка фактично звільняє військовослужбовця від відповідальності за невиконання такого наказу.

У посібнику підкреслюється особлива роль і значимість військових правових звичаїв та правових традицій, наприклад, прийняття клятви, зарахування у гвардійську частину, вручення прапора тощо. Звичай у військовому праві набувають ознак традицій, існують у формі ритуалу чи обітниць і відіграють достатньо вагому роль. Детально висвітлені й інші джерела права: судовий прецедент, нормативний договір, міжнародні договори, правова доктрина. Зокрема, автори зазначають, що у сферу сучасного військового правотворення активно втручаються органи судової влади. Зокрема, Конституційний Суд, установлюючи загальнообов'язкові правила, що пов'язані з виникненням прав та обов'язків, переважно заповнює правові прогалини, утворені внаслідок відсутності нормативного врегулювання військових відносин, але введення їх у дію відбувається через парламент.

Авторами проведена розробка питань систематизації нормативно-правових актів із питань військової сфери. Підкреслено, що в сучасній Українській державі видано декілька збірників військового законодавства, котрі мають як до-

відковий, так і офіційний характер, і проведено, по-перше, комплексно, по-друге — за правилами інкорпорації.

Отже, незважаючи на дискусійність окремих авторських тверджень, рецензований навчальний посібник є актуальним для української юриспруденції. Вдалою також є структура навчального видання, яка детально визначає зміст та місце військового права в системі права України, розкриває складові елементи військової сфери, окреслює джерела цієї комплексної галузі, висвітлює мету, методи та завдання військового права. У посібнику зосереджена увага на особливостях військових правовідносин, правосвідомості військовослужбовців, розглянуто склад військових правопорушень та відповідальність за їхнє вчинення.

Новаторські ідеї авторів навчально-методичного посібника розраховані на студентську аудиторію, якій відомі основні положення загальнотеоретичної юриспруденції. Водночас зміст посібника базований на загальнотеоретичних положеннях у тих випадках, коли це сприяє викладенню та освоєнню матеріалу курсу лекцій. Чітко й детально викладена соціальна цінність військового права.

Мова навчального посібника адаптована для спеціальної аудиторії слухачів, які проходять підготовку на військовій кафедрі за військовими юридичними спеціальностями.

Для кращого вивчення правової матерії до кожної теми додається список рекомендованих джерел для поглибленого вивчення окремих питань, а також перелік основних нормативно-правових актів, підручників та посібників.

Важливим доробком авторів є сформований глосарій основних термінів, що стосуються сфери військово-правового регулювання. Короткий зміст військово-правових категорій надає можливість більш ефективно пізнати зміст цієї галузі.

Навчальний посібник не позбавлений недоліків, що визначається, насамперед, недостатнім опрацюванням проблем військового права у сучасній юриспруденції. По-перше, авторами не охоплено генезис українського військового права, адже Україна в процесі свого історичного розвитку виникла завдяки власному війську, яке формувалося раніше держави і було рушійною силою її становлення. По-друге, у навчальному посібнику не знайшла відображення тенденція подальшого розвитку військового права, зокрема щодо перспектив його поділу на дві традиційні частини: загальну й особливу.

Отже, посібник «Основи військового права» повністю відповідає вимогам, установленим для вказаних видань, і може бути рекомендований для публікації і використання в початковому процесі.

Представлене навчальне видання буде корисним не лише викладачам військових навчальних закладів, військово-навчальних підрозділів, але й курсантам і слухачам та всім тим, хто цікавиться питаннями військового права та військово-правового регулювання.